

БАРБАРА ГУЛЬНЕР

barbara.gullner@phwien.ac.at
магістр, професор
Віденська вища педагогічна школа
вул. Гренцакер, 18, м. Відень, Австрія

ОЛЬГА ЦАРИК

<https://orcid.org/0000-0003-0169-7009>
tsarykolga@gmail.com
доктор педагогічних наук, професор
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль

УРСУЛА МАУРІЧ

ursula.mauric@phwien.ac.at
магістр, професор
Віденська вища педагогічна школа
вул. Гренцакер, 18, м. Відень, Австрія

НАТАЛІЯ ЯЩИК

<https://orcid.org/0000-0001-7997-2483>
yashchuk@tnpu.edu.ua
кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА АВСТРІЇ

Світові процеси глобалізації вимагають нового підходу до розгляду питання громадянської освіти в міжнародному контексті, включаючи обговорення концепції, формулювання ролі і мети громадянської освіти. На тлі складних політичних подій в Україні за останні два десятиліття стає зрозумілим, що для збереження та підтримки демократії потрібні критично мислячі громадяни суспільства, які розуміють перспективи демократичного устрою держави. Важливу роль у вихованні таких громадян відіграє шкільна освіта. Щоб зрозуміти сучасні суспільно-політичні проблеми, які в умовах глобалізації стають ще комплекснішими, спочатку необхідно провести критичний аналіз історичних, політичних та соціокультурних подій у суспільстві, а також забезпечити належну підготовку педагогічного персоналу. У статті, що написана в рамках спільного науково-дослідного проекту «Вплив процесу глобалізації на формування професійних уявлень студентів спеціальності «Початкова освіта» в Австрії та Україні» Віденської вищої педагогічної школи, ТНПУ та ЗУНУ, здійснено порівняльний аналіз систем громадянської освіти в Україні та Австрії та відповідно до їхнього історичного розвитку для отримання висновків щодо підготовки майбутніх вчителів. Цей внесок пов'язаний із сучасним міжнародним дискурсом про центральні поняття громадянської освіти. Досліджено історію розвитку громадянської освіти в Україні та Австрії, показано сучасний стан розвитку цієї освітньої галузі та представлено результати аналізу навчальних програм педагогічних університетів щодо впровадження вказаної освіти в умовах глобалізації. Результати дискусії можуть допомогти теоретикам і практикам зрозуміти виклики громадянської освіти в часи глобалізації.

Ключові слова: громадянська освіта, політична освіта, громадянськість, глобальна громадянська освіта, Австрія, Україна.

Magister, Professor
University College of Teacher Education Vienna
18 Grenzacker Str., Vienna, Austria

OLGA TSARYK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
West Ukrainian National University
11 Lvivska Str., Ternopil

URSULA MAURIČ

Magister, Professor
University College of Teacher Education Vienna
18 Grenzacker Str., Vienna, Austria

NATALIYA YASHCHYK

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maxym Kryvonis Str., Ternopil

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF CITIZENSHIP EDUCATION INTRODUCTION IN UKRAINE AND AUSTRIA

In the context of globalization citizenship education issues are re-emerging in the international scope, including the discussion of the citizenship education concept and the role and goal formulations of citizenship education. The problem of political education has recently become increasingly important. For example, against the background of difficult political events in Ukraine over the past two decades, it becomes clear that maintaining and developing democracy requires critical citizens of society who understand the prospects of a democratic system for the country. In order to understand current socio-political problems, it is first necessary to analyze a critical analysis of historical, political and socio-cultural developments in a society. The article was created as a part of the research project "Implications of global developments on job-related ideas of teacher training students in Austria and Ukraine" of the University College of Teacher Education Vienna, the TNPU and WUNU.

The contribution of this article to the aim of the research project is therefore to compare the citizenship education system in Ukraine and Austria and their respective historical development in order to draw the conclusions for teacher training. This contribution is closely connected with an international current discourse on central concepts of citizenship education. The article deals with the history of the citizenship education in Ukraine and Austria, shows the current state of development of this educational area and presents the results of the curriculum analysis of the pedagogical universities with regard to the implementation of political education in the context of globalization. The results of the work can help theorists and practitioners to understand the challenges of citizenship education in times of globalization.

Keywords: *citizenship education, political education, citizenship, global citizenship education, Austria, Ukraine.*

Не тільки в Україні та Австрії, а й у всьому світі нині відбувається своєрідна перевірка на витривалість демократичних устоїв. Глобальні кризи, зростання кількості біженців, соціальна несправедливість та існування гегемоністських ієрархій, які переважно виражаються в домінуванні країн з високим рівнем економічного розвитку [4, с. 370], становлять величезні виклики для соціально-політичної сфери, вирішення яких потрібно шукати не тільки на національному рівні, адже в сучасному глобалізованому світі економічні, соціальні та політичні інтереси тісно переплетені і потребують суспільної та політичної активності на міжнародній арені.

Система освіти також повинна відповідати на ці виклики та створити структурні рамкові умови для вирішення складних соціальних питань, беручи до уваги демократичні цінності. Істотну роль у цьому відіграє політична освіта, яка реалізується у формі спеціалізованих чи

міждисциплінарних курсів. Важливою передумовою успіху як структурних, так і змістових заходів є підвищення кваліфікації майбутніх вчителів стосовно глобальних компетенцій.

Дослідницький міжнародний проєкт за участю Віденської вищої педагогічної школи, ТНПУ та ЗУНУ, який почав свою роботу весною 2020 р., має на меті встановити, як глобальні події впливають на уявлення майбутніх учителів початкової школи щодо їхньої майбутньої професії. У центрі дослідження – ідеї політичної освіти в її глобальному вимірі (Global Citizenship Education) з посиланням на ціль 4.7 з 17 Цілей сталого розвитку «Порядку денного ООН до 2030 р.». Розгляд громадянської освіти не можна розглядати ізольовано від історичних, політичних та соціальних подій у відповідному суспільстві [18].

Мета статті полягає у порівнянні історичних передумов розвитку громадянської освіти в Україні та Австрії, визначенні особливостей сучасного політичного дискурсу та ґрунтовному розгляді глобального аспекту зазначених напрямків освіти у навчальних закладах.

Проблема громадянської освіти існує в європейському контексті ще з Нового часу та із зародженням ідеї інституціолізованої освіти для кожного в епоху Просвітництва. У цей час вважалося, що школа повинна виховувати молодь на державно-патріотичних ідеях, щоб майбутні громадяни могли здійснювати корисну роль у суспільстві [13, с. 15]. До середини ХХ ст. політична освіта в школах, за винятком першої «концепції критичної освіти, що виходить за рамки соціально-політичних умов» у ході Великої Французької революції – полягала в утвердженні існуючих політичних систем та вихованні молоді відповідно до вимог правлячої верхівки [13, с. 22]. Під час правління націонал-соціалістичного режиму (1938–1945) в Німеччині та Австрії, центральне завдання всіх рівнів освіти полягало у закріпленні ідеології та світогляду правлячого режиму. Центральні аспекти націонал-соціалістичної пропаганди полягали в *концепції раси*, а також у всебічному формуванні національної свідомості. Найважливішими поняттями громадянської освіти у цей час були *народ (Volk)*, *Батьківщина (Vaterland)*, *народна єдність (Volksgemeinschaft)*, ідея якої полягала не в рівності людей, а в приналежності до певного рівня в усталеній соціальній ієрархії [13, с. 70–76].

У повоєнний період цілі освіти (не лише в Австрії) потребували критичного переосмислення. Однак, на відміну від Німеччини, де активно відбувався процес ресоціалізації та орієнтації на демократичні принципи, в Австрії після 1945 р. цьому питанню не приділялося вагомого значення та не було визначено, як мають прививатися дітям та молоді демократичні цінності [5, с. 7]. Певною мірою така ситуація склалася внаслідок того, що до 1970-их років Австрія вважала себе «жертвою» нацистської агресії, а не її співучасником. Викладання громадянства в школах було орієнтоване передовсім на формальні аспекти демократії і мало патріотичну спрямованість, в якій розуміння демократії прирівнювалося до визнання себе громадянином Австрії [9, с. 131]. Надалі дискусію про нову шкільну громадянську освіту було відновлено. Цьому значною мірою посприяли протести студентів у 1968 р. У 1970–1971 рр. було запроваджено факультативне навчання для політичної освіти в загальноосвітніх школах (учні могли відвідувати його добровільно, додатково до обов'язкової програми).

У 1978 р. громадянська освіта була визнана принципом навчання для всіх типів шкіл, класів і предметів. Цей загальний принцип виховання був центральним елементом, завдяки якому австрійські школи могли здійснювати свою діяльність відповідно до §2 «Закону про шкільну організацію». У ньому зазначається: «Виховання молоді полягає у формуванні здорових, працьовитих, відповідальних, свідомих членів суспільства та громадян демократичної держави Австрії. Вони повинні знати свої обов'язки, самостійно оцінювати ситуацію, володіти соціальними компетентностями, вести здоровий спосіб життя, бути відкритими для політичного та ідеологічного мислення інших і мати можливість брати участь в економічному та культурному житті Австрії, Європи та світу, а також долучатися до загальних завдань людства на принципах любові та миру». [13].

Як окремий предмет «Громадянська освіта» викладається тільки у професійно-технічних школах [5, с. 13]. У навчальних планах початкової та середньої школи вона не відображена, а розглядається як міждисциплінарний принцип навчання, як частина предметного викладання та здійснюється в рамках шкільного партнерства (тобто заходів з батьками, вчителями й учнями) та юридичного представництва учнів [2, с. 1]. Така ситуація не сприяє концептуальному та дидактичному розвитку громадянської освіти загалом та закріпленню її як шкільного предмета зокрема [9, с. 133].

Дослідження 2014 р. щодо впровадження громадянської освіти в початкових та середніх школах у Відні показало, що її цілі та завдання не можливо однозначно визначити, оскільки вони дуже часто корелюють з соціальним навчанням, яке покликано сприяти соціалізації особистості та набуттю нею навичок і вмінь соціальної взаємодії. Відповідно актуальним завданням сучасного педагогічного дискурсу є розмежування громадянської освіти від соціального навчання, яке домінує у школах Австрії [8, с. 86]. Впродовж тривалого часу в країні проводилося мало заходів щодо кваліфікації вчителів для здійснення громадянської освіти [5, с. 14], тому рівень її викладання залежить від індивідуальних особливостей окремих вчителів [8, с. 86].

Історія формування політичної освіти в Україні тісно пов'язана з багатолітнім правлінням тоталітарної радянської влади та насадженням комуністичної ідеології. Основне завдання освіти полягало у «засвоєнні теорії наукового комунізму, оскільки знання законів суспільного розвитку допомагає радянській людині добре розбиратися в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики, в будь-якій обстановці приймати правильне рішення, застосовувати політичні знання у практичній роботі і добиватися успіхів» [30].

Громадянськість полягала в активній участі в партійній та комсомольській організаціях, що сприяло формуванню необхідної влади політичної культури, а також у процесі позашкільного політичного просвітництва. Крім того, вагоме значення відіграло військово-патріотичне виховання. Змістова частина політичної освіти в УРСР базувалася на принципах «неоімперіалізму» (експансіоністської лінії політики), соціально-культурного консерватизму (скептичного ставлення до соціальних змін і намагань пристосувати до сучасного життя норми минулого), пріоритетності державних інтересів над особистісними та імперського патріотизму [29].

Із здобуттям незалежності Україною відбувається процес розбудови національної державності, зміни ціннісних орієнтирів та геополітичного вектору. В цей період громадянська освіта в школі розглядалася під час так званих «патріотичних годин» та позашкільної програми «Красзнавство». Водночас почали формуватися молодіжні організації патріотичного та громадянського спрямування: «Пласт», «АХАЛАР», «Сокіл» [29]. Починаючи з 2000 р. розвитком громадянської освіти в школах займалися переважно громадські організації за підтримки зарубіжних фондів [21; 22; 30].

В Україні склалася складна ситуація: влада проголошує демократичні та євроінтеграційні наміри, однак недостатньо робить для їх реалізації, не вирішеними залишаються питання впровадження системи громадянської освіти і вибору її моделі, відповідно до проголошених стратегічних цілей. Це пов'язано насамперед з переходом від пострадянської системи освіти до європейської, що полягає у вихованні соціальної відповідальності людини в кожній сфері її діяльності. Новий етап в історії розвитку громадянської освіти відкрила «Революція гідності» 1914р., яка продемонструвала вплив громадськості на соціально-політичні перетворення і стала поштовхом до оновлення та реформатування влади та освіти. З 2016 р. навчальні програми початкової школи повинні враховувати положення Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 р. та містити теми з інформацією про основні тенденції розвитку громадянського суспільства і про зростання його ролі в різних сферах – від сприяння реформам на державному та місцевому рівнях до європейської інтеграції держави [26].

Ідея громадянськості становить важливе ядро громадянської освіти у всьому світі. Е. Ізін і К. Стівенсон та інші науковці [5; 15] стверджують, що за останні кілька десятиліть розуміння поняття «громадянськість» значно розширилось. Традиційно розглядаються аспекти правового статусу громадянина, його обов'язків, національної ідентичності та соціальної відповідальності. Однак в сучасних світових наукових студіях до цього поняття додається ще й значення активної участі в житті суспільства [15, с. 194]. Особлива увага науковців сконцентрована на дослідженні динамічних та гібридних форм ідентичності в мультикультурному середовищі, в суспільстві з великою кількістю мігрантів. Одним з вагомих напрямків у цьому аспекті є прагнення створити простір для громадянської активності в різних формах її прояву, зокрема у цифровому форматі, тому громадянськість виходить за національні межі та набуває глобального значення [15].

Якщо звернутися до історії, то в німецькомовних країнах в основі громадянської освіти в школах спочатку простежувалася вузька концепція політики, яка висувала на перший план ідею

представницької партійної демократії і, відповідно, передбачала, що громадяни самі знаходять інформацію про партії, роблять свій вибір і висловлюють свою політичну волю через певні форми партиципації – такі, як участь у виборах [9, с. 502]. Однак сучасна громадянська освіта повинна враховувати та критично розглядати нові форми партиципації, фактори влади і вплив на суспільство, який здійснюють неурядові організації, транснаціональні спільноти держав, зокрема ООН та Європейський Союз, а також глобальні ринки і транснаціональні корпорації. Таким чином, надзвичайно актуальним є критичний розгляд уявлень про нормативні поняття «політика», «громадянськість» і «демократія», на яких базується громадянська освіта [9, с. 503].

У сучасних педагогічних студіях Австрії все гострішим стає заклик до структурних змін, запровадження окремого предмета «Громадянська освіта» та відповідної підготовки вчителів. Оновлений наказ «Про політичну освіту» від 2015 р. враховує зміни, які відбулися у школах, суспільстві та політиці країни після прийняття вперше цього наказу в 1978 р. У ньому йдеться про те, що «громадянська освіта спрямована на розгляд ролі Австрії в Європі та світі і сприяє розумінню екзистенційних та глобальних взаємозв'язків та проблем людства» [2, с. 2]. Однак в навчальних програмах досі не відбулися структурні зміни, які би сприяли досягненню поставлених завдань [11, с. 57].

Значущими для цілей та концепцій громадянської освіти Австрії є «Бойтельсбахський консенсус», який був розроблений у 1976 р. [1, с. 24] і містить три основні принципи:

- 1) не дозволяється нав'язувати учням свою думку і перешкоджати формуванню їхньої власної думки, інакше мова йтиме про індоктринацію, а не про політичну освіту;
- 2) питання, що є суперечливими в науковій та політичних сферах, також повинні викладатися як суперечливі в навчальному процесі, щоб учні мали можливість розглянути різні точки зору та сформуванню власну позицію, з метою уникнення індоктринації;
- 3) учень повинен вміти критично аналізувати політичну ситуацію та формувати власні політичні інтереси, а також знаходити засоби та способи впливу на політичну ситуацію, яку вони визначили відповідно до особистих інтересів.

У 2008 р. була створена австрійська модель структури компетентностей для громадянської освіти, в якій представлені основні цілі відповідного навчального предмета. Принципи «Бойтельсбахського консенсусу» становлять основу дидактичної реалізації політичної освіти, особлива увага якої сконцентрована на вихованні свідомих і відповідальних громадян. Відправною точкою є не інституціоналізована політична система, а навколишній світ та оточення учнів. Подані компетентності характеризують відповідальних громадян і формують цілі шкільного громадянського виховання на всіх рівнях: 1) критичний аналіз політичної інформації та власної позиції по відношенню до неї; 2) формування, оцінка та обґрунтування політичних суджень; 3) вміння відстоювати власні інтереси та інтереси інших; 4) вміння оперувати та правильно трактувати основні терміни громадянської освіти, такі як «демократія», «влада», «правління», «легітимність», «держава» тощо [12].

Неоднозначним є трактування понять «громадянськість» і «громадянська освіта» в Україні. У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні зазначається, що її основна мета – «формування у громадян відповідального ставлення до забезпечення безпеки та усвідомлення спільності інтересів людини та держави, формування навичок, необхідних для активної участі у демократичному житті, вільному суспільстві, з метою заохочення та захисту демократії та верховенства права» [25]. Одночасно з цими загальноєвропейськими стратегіями вагомий акцент робиться на «захисті суверенітету та територіальної цілісності України відзначається важливість використання державної мови в цих сферах суспільного життя. Відповідно ціннісним орієнтиром громадянської освіти є також забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді, тобто «формування громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалах свободи, соборності та державності» [27].

Громадянська освіта нерозривно пов'язана з політичною. Як зазначається в Концепції політичної освіти в Україні «сучасна політична культура українців характеризується браком знань про власні права й відповідальність за їх дотримання, слабким інтересом до участі у громадських справах і розв'язанні суспільних проблем, відстороненим ставленням до ухвалення суспільних рішень». [24]. Завдання такої освіти полягає у формуванні європейського рівня політичної культури громадян і відповідно демократичного суспільства. Політична освіта

зорієнтована на трансляцію знань про права і свободи громадян, вміння узагальнювати та аналізувати інформацію та формувати власну позицію, яка згодом буде виражена безпосередньо в політичній активності. Крім того, складовою політичної освіти є система ставлень до самого себе, до інших, до політичної системи, інститутів влади та політичного світу. Тому до ключових понять політичної освіти відносять законотрухняність, відповідальність, політичну активність, ставлення до влади, індивідуальну свободу, толерантність.

Враховуючи сказане, можна підсумувати, що громадянська освіта в Україні має тривекторний характер та опирається на цінності: 1) загальнолюдські (повага до інших людей, до інституту сім'ї, турбота, справедливість); 2) духовні українського народу (національна ідентичність, гідність, соборність); 3) соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови та культури, патріотизм, шанобливе ставлення до навколишнього природного середовища, законотрухняність [23, с. 19].

На сьогоднішній день недостатньо теоретичних, практичних, нормативних передумов, які би визначили, які саме цінності потрібно прививати українським школярам: національні, європейські чи універсальні. Відповідно немає і однозначного визначення цілей громадянської освіти загалом [21, с. 3; 22, с. 8].

Важливим заходом щодо зміцнення громадянської освіти в підготовці вчителів в Австрії, зокрема у Відні, було створення у 2017 р. відділу дидактики з політичної освіти при Центрі педагогічної освіти Віденського університету. Тут проводяться дослідження та відбувається наукові обговорення актуальних проблем політичної освіти і розвитку громадянства.

У 2014 р. у Віденській вищій педагогічній школі було створено центр громадянської освіти. Його завдання полягає в розробленні нових концепцій викладання громадянської освіти та організації профільних конференцій. Однак у навчальній програмі підготовки бакалаврів спеціальності «Початкова освіта» громадянська освіта не є чітко представленою, як і немає ґрунтовних дидактичних досліджень щодо розробки програм зазначеної освіти в початковій школі [7, с. 39].

Глобальний вимір політичної освіти в підготовці вчителів початкових класів займає сьогодні у Віденській вищій педагогічній школі дуже підпорядковану роль і не є чітко сформульованим. У навчальній програмі підготовки бакалаврів спеціальності «Початкова освіта» курс політичної освіти спрямований на розгляд різних глобальних тем, а саме: демократичних систем та принципів, прав людини та прав дітей, військових конфліктів з точки зору їх впливу на суспільство, проблеми біженців та забезпечення миру як необхідної передумови демократії [18, с. 11].

Натомість глобальний вимір громадянської освіти став невід'ємною складовою загальнонаціональної програми підготовки вчителів, яка була запроваджена у 2015 р. в університетах та вищих педагогічних школах федеральних земель Бургенланд, Каринтія та Штирія. Навчальні програми цих ЗВО для отримання ступенів бакалавра і магістра на початковому та середньому рівнях трактують глобальну громадянську освіту як основний елемент педагогічної професії і розглядають її як наскрізну проблему в усіх навчальних модулях [11, с. 69]. Із 2012 р. викладачі університетів, вищих педагогічних шкіл і вчителі шкіл мають змогу здобути ступінь магістра (120 ECTS) з громадянської освіти в Університеті Клагенфурт. У 2020 р. в ньому було вперше створено кафедру ЮНЕСКО з питань глобальної громадянської освіти.

Формування громадянських компетентностей в Україні на рівні вищої освіти проводиться за двома напрямками. У більшості ЗВО здійснюється підготовка фахівців за галузями знань 03 «Гуманітарні науки», 05 «Соціальні поведінкові науки», 08 «Право» та спеціальностями «Політологія», «Публічне управління та адміністрування», «Соціологія», «Міжнародне право» та інші. Саме здобувачі цих спеціальностей стають експертами у сфері політичних та суспільних відносин.

Однак для нашого дослідження важливим є другий напрям підготовки за спеціальностями галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка». Мова йде про педагогічних працівників, які повинні забезпечити формування громадянських і політичних компетентностей на рівні дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової освіти відповідно

до встановлених стандартів. Вони також сприятимуть впровадженню здобутих знань і в позашкільній роботі.

На базі ТНПУ відбувається підготовка майбутніх фахівців із спеціальності «8.010.103. Педагогіка і методика середньої освіти. Історія» зі спеціалізацією «Основи правознавства». Випускники університету можуть працювати в загальноосвітніх і спеціалізованих навчальних закладах, ліцеях, гімназіях, коледжах, професійних навчально-виховних і навчально-технічних закладах, вищих навчальних закладах, а також в аналітичних центрах, політичних партіях, неурядових громадських організаціях, що займаються аналізом державної політики чи дослідженням суспільних процесів [28].

Студенти ТНПУ мають можливість пройти навчальні курси «Політологія», «Правознавство» та «Основи демократії», які є вибірковими дисциплінами та рекомендуються для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти різних напрямків навчання.

Впровадження громадянської освіти відбувається на виховному рівні, шляхом заохочення студентів до участі в суспільному житті, передусім у студентському самоврядуванні, волонтерській діяльності. На базі ТНПУ проводяться конференції, воркшопи, тренінги та семінари, присвячені темі громадянської / політичної освіти.

Глобальний вимір політичної освіти в підготовці вчителів початкових класів не є предметом вивчення окремого курсу. Більшість обов'язкових предметів містять історичні та філософські аспекти. Курси, що стосуються тем політичної та громадянської освіти, належать до вибіркових дисциплін, тому їх відвідують не всі студенти. Більшість цих курсів стосуються сучасного політичного розвитку України, політичних інститутів, прав та обов'язків громадян. Важливі аспекти Цілей сталого розвитку, а саме: мир, несприйняття та протидії насиллю і питання глобального громадянства тощо, розглядаються принагідно [18, с. 11].

Формування демократії та громадянського суспільства є тривалим процесом і не відбувається автоматично, як показує досвід двох країн, що є вихідцями із різних тоталітарних систем (радянського режиму, австронацизму, німецького націонал-соціалізму). Ідеї та концепції громадянської освіти в Україні та відрізняються передусім геополітичними, соціально-політичними та історичними аспектами. Ці концепції постійно розвиваються на тлі глобальних, міжнародних, а також локальних (національних) впливів і рамок умов. Сьогодні в період глобальних криз (Covid 19, війни в різних регіонах світу, природні катастрофи тощо) необхідно приділяти особливу увагу навчання громадян демократичного сприйняття світу, враховуючи актуальний процес глобалізації. Для цього потрібен міжнародний обмін досвідом.

Австрія є нині однією з тих країн, які характеризуються сталим розвитком демократичного суспільства. Україна проголосила себе демократичною державою, однак через низку історичних подій її поки що не можна розглядати як країну з відповідно встановленою політичною культурою. Науковий дискурс в Австрії все частіше стосується глобальних аспектів громадянства, розуміння того, що глобалізація та глобальні проблеми виходять за межі національних кордонів та призводять до зміни концепції громадянства загалом і громадянської освіти зокрема. Натомість в українському дискурсі актуалізується національно-патріотичний аспект, що інколи може протирічити деяким європейським нормам. Сучасний стан розвитку громадянської освіти в двох країнах характеризується багатовекторністю, що перешкоджає формуванню самостійної дисципліни «Громадянська освіта» на різних рівнях шкільної освіти. ЗВО декларують демократичні принципи, однак курс громадянської освіти не є пріоритетним і представлений факультативно, впроваджується за ініціативою вчителів або громадських (в Україні часто іноземних) організацій. У Віденській вищій педагогічній школі ключовими темами у навчальних програмах для спеціальності «Початкова освіта» є глобальні зміни у світі, пов'язані з військовими конфліктами, біженцями, проблемою захисту навколишнього середовища та сталого розвитку, тоді як в ТНПУ гострим є питання правового захисту, історичної правди та формування демократичного, громадянського вектора [18].

Незважаючи на історичні відмінності становлення, протиріччя стосовно термінологічної бази, громадянська освіта в Україні та Австрії спрямована на дотримання європейських цінностей: демократії, культурного різноманіття, прав людини. Тому навчання вчителів, які би зосереджувалися на впровадженні цих цінностей у контексті громадянської освіти, беручи до

уваги локальний і глобальний розвиток, набуває особливого значення та є перспективою подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Autorengruppe Fachdidaktik (2016). Was ist gute politische Bildung? Leitfaden für den sozialwissenschaftlichen Unterricht. Schwalbach: Wochenschau Verlag.
2. BMBWF (2015). Unterrichtsprinzip Politische Bildung. Grundsatzterlass 2015. URL: https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulrecht/rs/1997-2017/2015_12.html
3. BMBWF, Bundesministerium für Bildung und Frauen, heute BMBWF, Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung, Unterrichtsprinzip Politische Bildung. Grundsatzterlass. 2015. URL: https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulrecht/rs/1997-2017/2015_12.html
4. Connell, Raewyn (2007). The Northern Theory of Globalization. *Soziological Theory*, 25 (4), S. 369–385.
5. Filzmaier, Peter & Ingruber, Daniela (2001). Politische Bildung in Österreich. Erfahrungen und Perspektiven eines Evaluationsprozesses. Innsbruck: StudienVerlag.
6. Isin, Engin (2009). Citizenship in flux: The figure of the activist citizen. *Subjectivity* vol. 29, (1) 367–388. URL: <https://doi.org/10.1057/sub.2009.25>
7. Kühberger, Christoph (2016). Politische Bildung in der Primarstufe – Voraussetzungen, Grundlagen, Zukunft – Eine österreichische Perspektive. In Philipp Mittnik (Hrsg.). Politische Bildung in der Primarstufe – Eine internationale Perspektive. Innsbruck: StudienVerlag. S. 39–55.
8. Larcher, Elke & Zandonella, Martina (2014). Politische BildnerInnen 2014. Politische Bildung in Volksschulen und Schulen der Sekundarstufe 1 in Wien. SORA-Institut for Social Research and Consulting. URL: https://www.arbeiterkammer.at/infopool/wien/Politische_BildnerInnen_2014_Langfassung.pdf
9. Lösch, Bettina; Eis, Andreas (2018). Politische Bildung. In: Armin Bernhard, Lutz Rothermel, Manuel Rühle (Hrsg.). *Handbuch Kritische Pädagogik. Eine Einführung in die Erziehungs- und Bildungswissenschaft*. Weinheim & Basel: Beltz Juventa. S. 502–517.
10. Lutter, Andreas (2014). Die Fächer der politischen Bildung in der Schule. In: Wolfgang Sander (Hrsg.): *Handbuch politische Bildung* (4. völlig überarbeitete Auflage). Schwalbach: Wochenschau Verlag. S. 127–135.
11. Mauric, Ursula (2016). Global Citizenship Education als Chance für die LehrerInnenbildung. Bestehende Praxis, Potenzial und Perspektiven am Beispiel der Pädagogischen Hochschule Wien. Münster & New York: Waxmann.
12. Mittnik, Philipp; Lauss, Georg; Schmid-Heher, Stefan (2018). Was darf politische Bildung? Eine Handreichung für Lehrer/innen für den Unterricht in Politischer Bildung. URL: https://zpb.phwien.ac.at/wp-content/uploads/Was_darf_politische_Bildung_A4.pdf
13. Sander, Wolfgang (1989). Zur Geschichte und Theorie der politischen Bildung. Allgemeinbildung und fächerübergreifendes Lernen in der Schule. Marburg: SP-Verlag Norbert Schüren GmbH. 200 s.
14. Schulorganisationsgesetz. Bundesgesetz vom 25. Juli 1962 über die Schulorganisation. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009265>
15. Stevenson, Clifford; Hopkins, Nick; Luyt, Russel; Dixon, John (2015). The Social Psychology of Citizenship: Engagement with Citizenship Studies and Future Research. In: *Journal of Social and Political Psychology*, vol. 3 (2), 192–210. URL: <http://dx.doi.org/10.23668/psycharchives.1728>
16. United Nations (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R
17. Universität Klagenfurt (o.J.). Weiterbildung. Global Citizenship Education (MA). URL: <https://www.aau.at/universitaetslehrgaenge/global-citizenship-education/>
18. Yashchuk, N., Mauric, U., Tsaryk, O., Gullner, B. (2020). Das Lehramtsstudium Primarstufe im Kontext globaler Bildungsziele. Potenzial aktueller Curricula am Beispiel zweier Pädagogischer Hochschulen in Österreich und in der Ukraine. In: R&E-Source. URL: <https://journal.ph-noe.ac.at/index.php/resource/article/view/918/944>
19. Zentrum für Lehrer/innenbildung der Universität Wien. Didaktik der Politischen Bildung. URL: <https://lehrerinnenbildung.univie.ac.at/arbeitsbereiche/didaktik-der-politischen-bildung/>
20. Zentrum für Politische Bildung. URL: <https://www.phwien.ac.at/die-ph-wien/institute/institut-fuer-uebergreifende-bildungsschwerpunkte-der-ph-wien/schwerpunktbereiche/zentrum-fuer-politische-bildung>
21. Боренько Я. Громадянська освіта в Україні. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf
22. Звіт за результатами проекту «Дослідження дискурсу громадянської освіти та його вплив на політичну культуру молоді». URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/033/original/CSR_civic_education_discourse.pdf?1393849913

23. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
24. Концепція політичної освіти в Україні. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=c4357339-d4ff-ae77-2ca0-ea9617ff419d&groupId=252038
25. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#n10>
26. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки. URL: <https://rm.coe.int/brochure-final-13-12/16809b7671>
27. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#n16>
28. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Професії, які можна здобути на історичному факультеті. URL: <http://tnpu.edu.ua/faculty/history/profes-yak-mozhna-zdobuti-na-storichnomu-fakultet.php>
29. Топалова С., Чисгіліна Т. Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської моделі. URL: <http://od.org.ua/uk/будущее-гражданского-образования-в-у/>
30. Якименко Ю., Биченко А., Замятін В. та ін. Політична освіта в Україні: стан і перспективи удосконалення. Razumkov centre. 2019. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Politychna_osvita.pdf

REFERENCES

1. Autorengruppe Fachdidaktik (2016). Was ist gute politische Bildung? Leitfaden für den sozialwissenschaftlichen Unterricht [Group of authors. Subject didactics. What is good political education? Guide to social science teaching]. Schwalbach: Wochenschau Verlag.
2. BMBWF (2015). Unterrichtsprinzip Politische Bildung [Teaching principle civic education]. Grundsatzlerlass 2015. URL: https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulrecht/rs/19972017/2015_12.html
3. BMBWF(2015). Bundesministerium für Bildung und Frauen, heute BMBWF, Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung, Unterrichtsprinzip Politische Bildung. Grundsatzlerlass [Federal Ministry for Education and Women, today BMBWF, Federal Ministry for Education, Science and Research, teaching principle political education. Decree of principle]. URL: https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulrecht/rs/1997-2017/2015_12.html
4. Connell, Raewyn (2007). The Northern Theory of Globalization. *Soziological Theory*, 25 (4), S. 369–385.
5. Filzmaier, Peter & Ingruber, Daniela (2001). Politische Bildung in Österreich. Erfahrungen und Perspektiven eines Evaluationsprozesses [Political education in Austria. Experiences and perspectives of an evaluation process]. Innsbruck: StudienVerlag.
6. Isin, Engin (2009). Citizenship in flux: The figure of the activist citizen. *Subjectivity*, vol. 29, (1) 367–388. URL: <https://doi.org/10.1057/sub.2009.25>
7. Kühberger, Christoph (2016). Politische Bildung in der Primarstufe – Voraussetzungen, Grundlagen, Zukunft – Eine österreichische Perspektive [Political Education in Primary Level – Requirements, Basics, Future – An Austrian Perspective]. In Philipp Mitnik (Hrsg.). Politische Bildung in der Primarstufe – Eine internationale Perspektive [Civic Education in Primary Schools - An International Perspective]. Innsbruck: StudienVerlag. S. 39–55.
8. Larcher, Elke & Zandonella, Martina (2014). Politische BildnerInnen 2014. Politische Bildung in Volksschulen und Schulen der Sekundarstufe 1 in Wien [Political educators 2014. Political education in primary and secondary schools in Vienna]. SORA-Institut for Social Research and Consulting. URL: https://www.arbeiterkammer.at/infopool/wien/Politische_BildnerInnen_2014_Langfassung.pdf
9. Löscher, Bettina; Eis, Andreas (2018). Politische Bildung [Political education]. In: Armin Bernhard, Lutz Rothermel, Manuel Rühle (Hrsg.), Handbuch Kritische Pädagogik. Eine Einführung in die Erziehungs- und Bildungswissenschaft [Critical Pedagogy Handbook. An introduction to education and training]. Weinheim & Basel: Beltz Juventa. S. 502–517.
10. Lutter, Andreas (2014). Die Fächer der politischen Bildung in der Schule [The subjects of political education in school]. In: Wolfgang Sander (Hrsg.): Handbuch politische Bildung (4. völlig überarbeitete Auflage) [Civic Education Handbook (4th completely revised edition)]. Schwalbach: Wochenschau Verlag. S. 127–135.
11. Mauric, Ursula (2016). Global Citizenship Education als Chance für die LehrerInnenbildung. Bestehende Praxis, Potenzial und Perspektiven am Beispiel der Pädagogischen Hochschule Wien [Global Citizenship Education as an opportunity for teacher training. Existing practice, potential and perspectives using the example of the Vienna University of Education]. Münster & New York: Waxmann.
12. Mitnik, Philipp; Lauss, Georg; Schmid-Heher, Stefan (2018). Was darf politische Bildung? Eine Handreichung für Lehrer/innen für den Unterricht in Politischer Bildung [What is civic education

- allowed? A handout for teachers for teaching political education]. URL: https://zpb.phwien.ac.at/wp-content/uploads/Was_darf_politische_Bildung_A4.pdf
13. Sander, Wolfgang (1989). Zur Geschichte und Theorie der politischen Bildung. Allgemeinbildung und fächerübergreifendes Lernen in der Schule [On the history and theory of political education. General education and interdisciplinary learning in school]. Marburg: SP-Verlag Norbert Schüren GmbH. 200 s.
 14. Schulorganisationsgesetz. Bundesgesetz vom 25. Juli 1962 über die Schulorganisation [School Organization Act. Federal law of July 25, 1962 on school organization]. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009265>
 15. Stevenson, Clifford; Hopkins, Nick; Luyt, Russel; Dixon, John (2015). The Social Psychology of Citizenship: Engagement with Citizenship Studies and Future Research. In: Journal of Social and Political Psychology, vol. 3 (2), 192–210. URL: <http://dx.doi.org/10.23668/psycharchives.1728>
 16. United Nations (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R
 17. Universität Klagenfurt (o.J.). Weiterbildung. Global Citizenship Education (MA). [Further education. Global Citizenship Education (MA)]. URL: <https://www.aau.at/universitaetslehrgaenge/global-citizenship-education/>
 18. Yashchuk, N., Mauric, U., Tsaryk, O., Gullner, B. (2020). Das Lehramtsstudium Primarstufe im Kontext globaler Bildungsziele. Potenzial aktueller Curricula am Beispiel zweier Pädagogischer Hochschulen in Österreich und in der Ukraine [The primary level teacher training course in the context of global educational goals. Potential of current curricula using the example of two universities of teacher education in Austria and the Ukraine]. In: R&E-Source. URL: <https://journal.ph-noe.ac.at/index.php/resource/article/view/918/944>
 19. Zentrum für Lehrer/innenbildung der Universität Wien. Didaktik der Politischen Bildung [Center for Teacher Education at the University of Vienna. Didactics of Political Education]. URL: <https://lehrerinnenbildung.univie.ac.at/arbeitsbereiche/didaktik-der-politischen-bildung/>
 20. Zentrum für Politische Bildung [Center for Political Education]. URL: <https://www.phwien.ac.at/die-ph-wien/institute/institut-fuer-uebergreifende-bildungsschwerpunkte-der-ph-wien/schwerpunktbereiche/zentrum-fuer-politische-bildung>
 21. Borenko Ya. Hromadianska osvita v Ukraini [Citizenship education in Ukraine]. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf
 22. Zvit za rezultatamy proektu «Doslidzhennia dyskursu hromadianskoi osvity ta yoho vplyv na politychnu kulturu molodi» [Report on the results of the project «Study of the discourse of civic education and its impact on the political culture of youth»]. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/033/original/CSR_civic_education_discourse.pdf?1393849913
 23. Kontseptsia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian school]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
 24. Kontseptsia politychnoi osvity v Ukraini [The concept of political education in Ukraine]. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=c4357339-d4ff-ae7-2ca0-ea9617ff419d&groupId=252038
 25. Kontseptsia rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [The concept of development of civic education in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#n10>
 26. Natsionalna stratehia spryannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016–2020 roky [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2016–2020]. URL: <https://rm.coe.int/brochure-final-13-12/16809b7671>
 27. Stratehia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016–2020 roky [Strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016–2020]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#n16>
 28. TNPU im. V. Hnatiuka. Profesii, yaki mozhna zdobuty na istorychnomu fakulteti [TNPU named. V. Hnatiuk. Professions that can be obtained at the Faculty of History]. URL: <http://tnpu.edu.ua/faculty/history/profes-yak-mozhna-zdobuti-na-storichnomu-fakultet.php>
 29. Topalova S., Chystilina T. Maibutnie hromadianskoi osvity v Ukraini – perekhid do aktualnoi yevropeiskoi modeli [The future of civic education in Ukraine is a transition to the current European model]. URL: <http://od.org.ua/uk/budushchee-hrazhdanskoho-obrazovanyia-v-u/>
 30. Iakymenko Yu., Bychenko A., Zamiatin V. ta in. (2019). Politychna osvita v Ukraini: stan i perspektyvy udoskonalennia [Political education in Ukraine: status and prospects for improvement]. Razumkov centre. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Politychna_osvita.pdf